

11. Pliushch O.M., Khorina O.I., Tsyzman V.E. (2017). Suspilna dumka yak indyikator protsesu zdiisnennia osvity reform [Public opinion as an indicator of the process of implementing educational reforms]. *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii – Scientific studies on social and political psychology*, 39 (42), pp. 188–202 [in Ukrainian].
12. Riven poinformovanosti naselennia Ukrainy pro reformy, otsinka vplyvu reform na osobyste stanovyshe hromadian [Awareness of the population of Ukraine about reforms, assessment of the impact of reforms on the personal situation of citizens]. URL: <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia-riven-poinformovanosti-naselennia-ukrainy-pro-reformy-otsinka-vplyvu-reform-na-osobyste-stanovyshe-hromadian> (date of access: 10.07.2019) [in Ukrainian].
13. Reformy v Ukraini: chy znaiut, chy viriat, chy pidtrymuiut [Reforms in Ukraine: Do they know if they believe or support]. (2018). *Hromadska dumka – Public Opinion*, 32, pp. 2–15 [in Ukrainian].
14. Semenenko I.S. (2016). Politika identichnosti i identichnost v politike: etnonatsionalnye rakursy, evropeiskii kontekst [Identity politics and identity in politics: ethnonational perspectives, the European context]. *Polis. Politicheskie issledovaniia – Polis. Political Studies*, 4, pp. 8–28. DOI: 10.17976/jpps/2016.04.03 [in Russian].
15. Suspilno-politychni nastroi zhyteliv Ukrainy: cherven 2018 roku [Public-political mood of the inhabitants of Ukraine: June 2018]. (2018). URL: <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=767&page=1&y=2018&m=6> (date of access: 10.07.2019) [in Ukrainian].
16. Sushyi O.V. (2015). Stratehichni priorytety rozvytku osvity u konteksti yevropeiskoi intehtratsii Ukrainy: chy stane reforma osvity zaporukoii uspishnykh reform v Ukraini u tsilomu? [Strategic Priorities for the Development of Education in the Context of European Integration of Ukraine: Will the reform of education become the key to successful reforms in Ukraine as a whole]. *Ukrainskyi sotsium – Ukrainian society*, 4, pp. 85–96 [in Ukrainian].
17. Ianitskii O.N. (2016). Sotsialnye izmeneniia i upravlenie [Social change and governance]. *Polis. Politicheskie issledovaniia – Polis. Political Studies*, 5, pp. 134–143. DOI: 10.17976/jpps/2016.05.11 [in Russian].
18. Latour B. (2005). *Reassembling the Social: An Introduction to Actor–Network–Theory*. N. Y. : Oxford University Press.
19. Rogers E.M. (2003). *Diffusion of innovations*. New York : Free Press.

Стаття надійшла до редакції 31.07.2019.
The article was received 31 July 2019.

УДК 316.362.3(4-15+477)
DOI 10.32999/ksu2312-3206/2019-4-28

ЗМІНИ СІМЕЙНИХ ВЗАЄМИН В КРАЇНАХ ЗАХОДУ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ТРАНСФОРМАЦІЮ СІМ'Ї В УКРАЇНІ

Посвістак Олеся Анатоліївна,
доктор психологічних наук,
доцент кафедри психології та педагогіки
Хмельницький національний університет
posvistak_olesia@ukr.net
orcid.org/0000-0002-8462-3584

Мета. Висвітлення результатів дослідження, спрямованого на виявлення зміни форм шлюбно-сімейних стосунків, зростання чисельності окремих типів взаємин в країнах Західної Європи та Америки та дослідження впливу європейських тенденцій на трансформацію сім'ї в Україні.

Методи. Нами було здійснено порівняльний аналіз звітів Європейської економічної комісії ООН, звітів ООН про народжуваність, даних статистичних служб різних країн, а також проаналізовано сімейні кодекси та окремі закони країн. Це дозволило виявити зміни форм шлюбно-сімейних стосунків, зростання чисельності окремих типів взаємин в країнах Західної Європи та Америки. З метою встановлення рівня поширення в Україні сучасних західних концептів сімейних взаємин нами проаналізовано дані Європейської економічної комісії ООН, Державної служби статистики України, результати соціально-демографічного дослідження «Сім'я і діти» Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАНУ, дані перепису населення 2001 року та дані вибіркового дослідження 2008–2010 рр., а також результати роботи окремих дослідників.

Результати. Встановлено, що в Україні так само, як і в країнах Заходу, прослідковується тенденція збільшення віку вступу у шлюб та відтермінування батьківства, зростання кількості одиноких та бездітних сімей, росте рівень народжуваності поза офіційним шлюбом. Вступ у шлюб відбувається у більш зрілому віці, як і народження дітей (якщо відбувається взагалі). Партнерські стосунки – як шлюбні, так і позашлюбні – стають менш тривалими та стабільними навіть за наявності дітей. Поширення стає використання сучасних репродуктивних технологій. Водночас, попри те, що в країнах Заходу узаконені та розповсюджені громадянські партнерства та одностатеві шлюби, в Україні такі типи сімейних стосунків перебувають поза законом.

Висновки. Було виявлено певну закономірність, взаємозв'язок між тим, як змінюється сім'я в країнах Заходу, та тим, як це відбувається в Україні. Встановлено, що на ці зміни суттєвий вплив має також культурне середовище та соціальні процеси.

Ключові слова: *чайлдфрі, громадянське партнерство, дистантна сім'я, сурогатне материнство.*

FAMILY RELATIONS CHANGES IN THE WESTERN COUNTRIES AND THEIR IMPACT ON THE FAMILY TRANSFORMATION IN UKRAINE

Posvistak Olesia Anatoliivna,

Doctor of Psychological Sciences,

Associate Professor of the Department of Psychology and Pedagogy

Khmelnytskyi National University

posvistak_olesia@ukr.net

orcid.org/0000-0002-8462-3584

Purpose. The article aims to reveal the study results, designed to identify marital and family relations forms changings, increasing the number of individual relationships types in Western Europe and America, and analyzing the European trends impact on family transformation in Ukraine.

Methods. The authors conducted a comparative analysis of the United Nations Economic Commission for Europe reports, the United Nations Birth reports, and different countries statistical services data; countries' family codes and individual laws were analyzed as well. The analysis revealed marital and family relations forms changings, an increase in the number of individual types of relationships in Western Europe and America. In order to establish the level of dissemination of Western modern family relations concepts in Ukraine, the authors analyzed United Nations Economic Commission for Europe data, State Statistics Service of Ukraine data, Family and Children socio-demographic studies results by Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2001 census data, 2008–2010 sample studies and individual researchers' results.

Results. It was established that that in Ukraine, as well as in the Western countries, there is a tendency to increase the marriage age and to postpone a paternity, growing number of the one-child and childless families, an increase of the birth rate outside the formal marriage. Marriage occurs at a more mature age, as well as motherhood (if at all); partnerships, both marital and extramarital, become less lasting and stable, even with children. The use of modern reproductive technologies is becoming widespread. At the same time, despite the fact that civil partnerships and same-sex marriages are legal and widespread in Western countries, such types of family relationships are outlawed in Ukraine.

Conclusions. The article has identified a pattern and a correlation between family changes in Western countries and in Ukraine. It is established that the cultural environment and social processes also have a significant impact on these changes.

Key words: *childfree, civil partnership, distant family, surrogate motherhood.*

Вступ

Історична еволюція людства зумовлює трансформацію створених ним соціальних спільнот. Одним із найбільш стійких утворень завжди була сім'я. Протягом тисячоліть від її міцності та стійкості залежало виживання окремих індивідів та збереження соціальних інститутів. Однак упродовж останньої сотні років технічний та соціальний розвиток людства дозволив перекласти базові функції сім'ї на плечі інших соціальних інститутів. Зрештою, в окремих регіонах роль сім'ї звелася переважно до задоволення морально-психологічних потреб. Щоправда, форма та функції сім'ї завжди залежали від специфіки соціокультурного середовища, а саме: особливостей ментальності, національних традицій, історичного розвитку країни. Ця залежність збереглася і сьогодні, адже європейська та американська сім'я продовжує еволюціонувати швидкими темпами, диверсифікація сімейних форм стала

реакцією на суспільні зміни. Сімейні взаємини в Україні також змінюються, що дає підстави вченим висловлювати гіпотези з приводу можливого зникнення інституту сім'ї. Однак, на наш погляд, такі гіпотези передчасні і варто вести мову про її еволюцію, результатом якої є виникнення та все більше розповсюдження нових типів сімейних взаємин. Зокрема, в Україні прослідковуються тенденції зміни сімейних стосунків, близькі до тих, які ми можемо спостерігати в багатьох країнах Європи та Північної Америки. Звичайно, українська сім'я змінюється не лише в руслі світових тенденцій, а й під впливом історичного досвіду та особливостей соціокультурної ситуації.

1. Теоретичне обґрунтування проблеми

У науковій літературі досліджені основні сучасні форми шлюбно-сімейних стосунків, поширені в країнах Заходу. Свідома самотність, незареєстроване співмешкання, сві-

домо бездітний шлюб, гомосексуальний шлюб, свінгерство, відкритий чи навіть груповий шлюб достатньо описані в науковій літературі Л.Б. Шнейдер, С.Н. Буровою, Р. Зідером та іншими. А. Варга аналізує ще більшу палітру сучасних варіацій функціональних та дисфункційних взаємин у сімейній сфері, а саме: білий шлюб (шлюбні партнери вирішують не вступати у сексуальні стосунки); відкритий шлюб (подружжя відкрито може вступати у відносини із іншими партнерами); свідомо бездітний шлюб; сім'ю, де обоє батьків працюють, а домашнє господарство та виховання дітей передається на аутсорсинг; бінклеарні сім'ї (після розлучення люди продовжують разом виховувати дитину і нові партнери перебувають в дружньому контакті зі старими). Варто згадати також роботи українських соціологів І.А. Курило, С.Ю. Аксьонової та Л.І. Слюсар. Ми ж шляхом аналізу статистичного матеріалу здійснили спробу прослідкувати зміни форм шлюбно-сімейних стосунків, зростання чисельності окремих типів взаємин в країнах Західної Європи та Америки і виявити вплив європейських тенденцій на трансформацію сім'ї в Україні.

2. Методологія та методи

Нами було здійснено порівняльний аналіз звітів Європейської економічної комісії ООН, звітів ООН про народжуваність, даних статистичних служб різних країн (Statista), а також проаналізовано сімейні кодекси та окремі закони країн. Це дозволило виявити зміни форм шлюбно-сімейних стосунків, зростання чисельності окремих типів взаємин в країнах Західної Європи та Америки. З метою встановлення рівня поширення в Україні сучасних західних концептів сімейних взаємин нами проаналізовано дані Європейської економічної комісії ООН, Державної служби статистики України, результати соціально-демографічного дослідження «Сім'я і діти» Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАНУ, дані перепису населення 2001 р. та дані вибіркового дослідження 2008–2010 рр., а також результати роботи окремих дослідників.

3. Результати та дискусії

Проведений аналіз статистичних даних свідчить, що сімейні взаємини зазнали суттєвих змін з останньої чверті ХХ ст. Згідно з даними Європейської економічної комі-

сії ООН помітною стає тенденція до *збільшення віку вступу у шлюб*. Так, в країнах Європи вік вступу жінок до шлюбу виріс за останні пів століття в середньому із 21–23 р. до 31–32 р. (Analytical paper, 2015; Marriage in Canada, 2018). В Україні також прослідковуються подібні тенденції. Так, як і в інших країнах Європи, середній вік вступу в шлюб також зріс станом на 2016 рік у чоловіків до 31 р., а у жінок до 28 р. (Статистичний бюлетень, 2017). Це призвело до *відтермінування батьківства*. В англосаксонських країнах маємо найстарших матерів, які народжують первістка. Їх середній вік становить близько тридцяти років. У Центральній та Східній Європі жінки переважно народжують вперше у віці 26–27 р. (Analytical paper, 2015).

Усе популярнішими стають *одnodітні або бездітні сім'ї*. Ідеологія чайлдфрі (з англ. "child free" – «вільний від дітей») набула популярності у 90-ті рр. ХХ ст., однак саме останнім часом вона набуває все більшого розповсюдження. Так, у 2011 р. було опитано осіб віком 25–39 р. на предмет виявлення персонального ідеалу сім'ї. Попри те, що більшість респондентів ідеалом назвала дводітну сім'ю, кількість опитаних чоловіків, які зовсім не бажають мати дітей, коливається від 10% у Німеччині до 20% у Нідерландах. Серед жінок такі показники значно нижчі (Analytical paper, 2015). Небажання мати дітей властиве і українцям. Згідно з даними соціально-демографічного дослідження «Сім'я і діти» Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАНУ не бажає мати дітей близько половини мільйона українців. Більшість основними причинами такої позиції назвала економічну нестабільність або сповідування філософії свідомої відмови від дітонародження, лише 17% – проблеми зі здоров'ям (Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи, 2018). На фоні цього *зростає кількість одnodітних сімей*. Якщо у 2000 р. в Україні таких нараховувалося серед усіх сімей з дітьми 61%, то вже у 2006 р. – 65% (Аксьонова, 2015), а до 2016 р. їх кількість зросла до більше ніж 70% (Слюсар, 2017). Це призводить до різкого падіння рівня народжуваності загалом (див. табл. 1) (Мировая демографическая ситуация, 2014).

Таблиця 1

Показники народжуваності (на одну жінку) в основних регіонах

Регіон	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2014
	Кількість дітей									
Світ	4.8	4.5	4.0	3.6	3.5	3.0	2.7	2.6	2.6	2.6
Європа	2.3	2.1	2.0	1.9	1.9	1.6	1.4	1.4	1.5	1.6
Пн. Америка	2.5	2.0	1.8	1.9	1.9	2.0	2.0	2.0	2.0	1.9

Ще однією тенденцією розвитку сім'ї стало збільшення рівня *народжуваності поза офіційним шлюбом*. Більш ніж половина всіх пологів відбувається тепер поза шлюбом в деяких країнах Європи – Данії, Швеції, Норвегії, Естонії, Франції тощо (World Fertility Report, 2014). В Україні ця цифра нижча і коливається. Так, у 1990 р. народжували дітей лише 11,2% жінок, які не перебували у зареєстрованому шлюбі. У 2013 р. їх кількість зросла до 22,1%. Станом на 2016 р. ми маємо цифру у 20,1%, однак тут не враховано інформацію з тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції (Населення. Державна служба статистики України, 2018).

Значне зростання рівня народжуваності поза офіційним шлюбом пов'язане із *новими моделями партнерства*, які набули розповсюдження в країнах Північної Америки, Європи, Австралії та в Новій Зеландії. Водночас у всіх великих регіонах світу скоротилася частка жінок і чоловіків, які коли-небудь перебували в офіційному шлюбі (Мирова демографическая ситуація, 2014). Достатньо поширеними формами партнерства стали *незареєстроване співмешкання та незареєстровані шлюбні стосунки*. Якщо в Канаді у 1961 році в незареєстрованих шлюбних стосунках перебу-

вало 8% канадських сімей, то до 2016 року це число збільшилося до 33,8%. Широке розповсюдження такого типу шлюбного партнерства пов'язане з тим, що на законодавчому рівні в багатьох державах особи, які певний час проживають разом, набувають тих самих юридичних, батьківських та фінансових прав та обов'язків, що і подружні пари. В різних державах чи навіть регіонах ці умови відрізняються. Наприклад, у Британській Колумбії, Ньюфаундленді та Лабрадорі (Канада) шлюбні партнери повинні жити разом упродовж двох років (Marriage in Canada, 2018).

Поширення незареєстрованих шлюбних стосунків характерне і для України, щоправда, часто це випробувальний етап перед вступом у офіційний шлюб або повторні шлюбні взаємини. Згідно з даними перепису населення 2001 р. в Україні 7% всіх шлюбних стосунків були офіційно незареєстровані. Дані декількох вибірко-вих досліджень 2008–2010 рр. дозволили вирахувати цифру на рівні близько 10–12%. Вчені доходять висновку, що побічним підтвердженням росту незареєстрованого шлюбного партнерства є збільшення рівня позашлюбної народжуваності в Україні (Курило, 2017).

Новим явищем кінця ХХ – початку ХХІ століття стають *громадянські партнерства та одностатеві шлюби*. Громадянське парт-

Таблиця 2

Відсоток народжених поза шлюбом в регіонах світу

Регіон	Країна	Відсоток дітей, народжених поза шлюбом		
		1994 р.	2013 р.	2016 р.
Західна Європа	Швейцарія	7%	20%	22%
	Німеччина	15%	25%	35%
	Австрія	27%	30%	42%
	Нідерланди	15%	36%	50%
	Бельгія	13%	49%	49%
	Франція	38%	56%	60%
Південна Європа	Греція	3%	8%	9%
	Хорватія	7%	15%	19%
	Іспанія	11%	39%	44%
	Італія	8%	20%	29%
	Португалія	19%	46%	53%
	Словенія	30%	57%	59%
Східна Європа	Білорусь	15%	18%	-
	Україна	14%	22%	20%
	Польща	10%	20%	25%
	Молдова	13%	20%	31%
	Росія	20%	20%	-
	Румунія	20%	22%	31%
	Чехія	15%	43%	59%
Болгарія	21%	45%	59%	
Північна Америка	Канада	30%	28%	-

нерство (або цивільне партнерство) – це визнаний державою соціальний інститут, який узаконює стосунки двох осіб, які не мають можливості чи бажання вступити в офіційний шлюб. Спочатку громадянське партнерство було призначене для узаконення стосунків одностатевих пар. Так, в тексті Закону «Про громадянське партнерство», прийнятого у Великобританії у 2004 р., громадянське партнерство визначається як відносини між двома людьми однієї статі (цивільними партнерами) шляхом реєстрації їх як цивільних партнерів один одного і закінчується лише після смерті одного з партнерів чи внаслідок розірвання або анулювання партнерства. Згідно із законом цивільні партнери мають ті самі права власності, права на спадщину, соціальне забезпечення та пенсійні виплати, що й шлюбні партнери, а також несуть відповідальність за дітей своїх партнерів та відповідають за розумне обслуговування свого партнера та його дітей тощо. Існує також формальний процес припинення партнерських відносин, подібний до розлучення. Отже, громадянське партнерство можна було розглядати як еквівалент шлюбу для осіб однієї статі. Станом на сьогодні це не обов'язково узаконення стосунків між гомосексуалістами. Часто трапляється, що спільно проживають та ведуть господарство дві особи, які не мають сексуальних стосунків, а, наприклад, просто спільно орендують житло. Тоді є сенс укладати договір громадянського партнерства з метою врегулювання прав та обов'язків співмешканців. Після офіційного дозволу укладати шлюби представникам однієї статі в більшості країн партнерства можуть бути визнані шлюбними. Наприклад, у 2013 р. в Англії та Уельсі Законом «Про шлюб» були повністю легалізовані одностатеві шлюби (з березня 2014 р.) та надана можливість парам бути визнаними шлюбними партнерами. Однак громадянське партнерство також залишається доступним. Еквівалентний Закон «Про шлюб та громадянське партнерство», прийнятий у Шотландії 2014 р., не надає такої можливості, а дозволяє тим, хто перебуває у цивільному партнерстві, одружуватися один з одним без першого розриву договору. Для осіб протилежної статі у Великобританії немає можливості укладати угоду про громадянське партнерство (Посвістак, 2017).

Проте в деяких країнах така можливість існує. Серед них Франція, де інститут громадянського партнерства був уведений в 1999 р. Зокрема, був прийнятий Громадянський пакт солідарності (Pacte civil

desolidarité, PACS), який надав право реєстрації договору між двома особами незалежно від статі, які проживають спільно. Партнери отримали майже шлюбні права, а основною відмінністю стала можливість негайного припинення дії угоди за бажанням одного з них. Унаслідок цього пари різної статі у Франції все частіше стали укладати цивільні партнерства. Так, згідно з даними Національного інституту статистики та економічних досліджень (Франція) у 2015 р. в країні було зареєстровано 228 555 шлюбів між партнерами різних статей та 7 751 шлюб між партнерами однієї статі, а шлюбних партнерств – 181 930 і 7 017 (Bilan démographique, 2016). Тенденцію до збільшення кількості зареєстрованих громадянських партнерств демонструють і інші європейські країни. Так, у Німеччині з 2007 по 2016 р. кількість жіночих партнерств зростає з 6 до 19 тис., а чоловічих у тому ж 2016 р. нараховувалося 25 тис. (Посвістак, 2017).

Юристи ведуть мову про те, що не слід плутати громадянське партнерство і шлюб. Попри те, що права та обов'язки в цих союзах багато в чому збігаються, юридичні наслідки їх укладення мають відмінності. Однак на практиці знайти різницю між ними виявилось складно. Так, фахівці порталу «Lebenspartnerschaft.de» вказують на такі відмінності: шлюб реєструється у шлюбному реєстрі, а громадянське партнерство – в реєстрі партнерських відносин; подружні пари розлучаються, а партнери анулюють своє громадянське партнерство. Виділимо також можливість автоматичного припинення цивільного партнерства за бажанням одного із партнерів. Однак, на наш погляд, з узаконенням одностатевих шлюбів різниця між шлюбом та громадянським партнерством стала психологічною. З розповсюдженням ідей радикального фемінізму концепція шлюбу набула дещо негативного забарвлення в очах прихильниць феміністичної теорії і розглядається з погляду стосунків влади і пригноблення, тоді як громадянське партнерство позиціонується як рівноправний союз, який може бути анульований автоматично за бажанням одного з партнерів. Крім того, укладенню громадянського партнерства може сприяти бажання уникнути гендерних стереотипів. Відповідно до Національної стратегії України у сфері прав людини на період до 2020 року уряд зобов'язався у 2017 році розробити законопроект про легалізацію зареєстрованого цивільного партнерства для різностатевих і одностатевих пар, враховуючи їх майнові і немайнові права, зокрема володіння та наслідування майна, утримання одного

партнера іншим у разі непрацездатності, конституційного права несвідчення проти свого партнера тощо (план дій був затверджений розпорядженням уряду № 1393-р від 23 листопада 2015 р.). Що стосується статусу виконання цього зобов'язання, то законопроект подано на розгляд Кабінету Міністрів України.

Ще однією альтернативою традиційним шлюбним стосункам стали *одностатеві шлюби*. Станом на 2017 р. вони узаконені у 44 країнах світу. Усиновлення дітей одностатевими сім'ями є законним у 26 країнах (Duncan, 2017). Згідно з даними перепису населення 2010 року в США, проведеного Бюро перепису населення США, в країні було близько 132 тис. одностатевих сімей і 515 тис. одностатевих громадянських партнерств. Водночас помітно зростає кількість одностатевих партнерів, які виховують дітей. У 2000 році було зареєстровано близько 63 тис. таких пар, а в 2012 році ця цифра перевищила 110 тис. (Mallon, 2014). Канадські дослідники (Marriage in Canada, 2018). ведуть мову про потрібне збільшення числа одружених одностатевих пар у країні в період з 2006 до 2016 р. За даними перепису населення, проведеного в 2016 р., їх було зареєстровано понад 72 тис., а це 0,9% від загальної кількості пар і 33,4% від кількості офіційно одружених пар.

Все частіше в таких сім'ях виховуються діти. На основі аналізу статистики професор Дж. Маллон, який є визнаним експертом з проблем ЛГБТ, дітей, молоді та сім'ї, доходить висновку, що в США народжує понад третина лесбіянок і кожен з шести геїв є батьком або усиновлювачем дитини, більш ніж половина геїв та 41% лесбіянок хочуть мати дитину, близько 2 млн представників ЛГБТ зацікавлені в усиновленні, батьки ЛГБТ усиновлюють 4% всіх усиновлених дітей у Сполучених Штатах, одностатеві пари-усиновлювачі є старшими, більш освіченими та мають більше економічних ресурсів, ніж інші усиновлювачі тощо (Mallon, 2014). Однак ці цифри дуже умовні, тому що складно точно порахувати, скільки людей самоідентифікуються як представники ЛГБТ, тим паче, скільки таких батьків виховують дітей. Більш-менш точні дані можна отримати в країнах Західної Європи та Північної Америки, оскільки вони є найбільш терпимими до одностатевих стосунків. Водночас в 72 країнах світу за вступ до таких взаємин передбачається кримінальна відповідальність. Сьогодні понад 120 держав декриміналізували гомосексуалізм, але далеко не у всіх них ліберальне ставлення

до одностатевих стосунків. Наприклад, в Росії нещодавно було підписано закон, що забороняє пропаганду гомосексуалізму (Duncan, 2017).

У XXI столітті люди часто обирають *свідому самотність*. Підрахувати таких осіб – складне завдання, мало в якій країні такі підрахунки здійснюються. Наведемо статистику Німеччини. У 2017 р. там було нараховано близько 4,69 млн осіб, які віднесли себе до переконаних синглів (Statista GmbH, 2019). Зростає кількість *неповних сімей з дітьми* (в літературі трапляється термін «*однобатьківські*»). У Канаді в 2002 р. їх було приблизно 1,4 млн (приблизно чверть від загальної кількості), що на 58% більше, ніж у 1986 р. У 2016 р. таких сімей вже нарахували близько 1,6 млн. В Україні в 2016 р. однобатьківською була майже кожна п'ята сім'я з дітьми (Слюсар, 2017).

Останнім часом в науковому дискурсі все частіше трапляється термін «*транснаціональна сім'я*». Члени транснаціональної сім'ї живуть по різні боки кордону держави, намагаючись підтримувати активні контакти та дистанційно виконувати свої сімейні функції. Існування таких сімей на межі тисячоліть уможливив розвиток засобів зв'язку. Цей тип сім'ї достатньо поширений в Україні, адже у 2012 р. лише на Львівщині нараховувалося понад 30 тис. дітей, батьки яких працюють за кордоном України. У 2017 р., за оцінкою різних джерел, від 200 тис. до кількох мільйонів українських дітей мали одного чи обох батьків, які перебували за межами нашої держави. Крім того, в останні кілька років зростає потік українських студентів, які прагнуть навчатися в закордонних навчальних закладах. Станом на 2014/2015 навчальний рік таких нараховувалося вже близько 60 тис., а в наступні роки ці цифри лише зросли (Посвістак, 2017).

Аналіз статистичної інформації та наукових джерел дозволив виділити сім'ї, створені шляхом *усиновлення чи оформлення опікунства та батьківства з використанням сучасних репродуктивних технологій* (донорства статевих клітин, сурогатного материнства), що є принципово новим кроком у біологічному механізмі дітонородження. Відбувається відокремлення не тільки біологічного батьківства від соціального, але і диверсифікація самого біологічного процесу, різні його етапи відокремлюються один від одного. Згідно з даними European Society of Human Reproduction and Embryology протягом 1978–2014 рр. з використанням технології екстракорпорального запліднення на планеті народилось понад 5 млн дітей. Попри те, що

використання репродуктивних технологій сприяє підвищенню якості батьківства, адже така дитина є бажаною, ставлення до її появи на світ є виваженим і відповідальним, вчені застерігають, що поява соціальних, моральних, етичних і юридичних проблем неминуча. Штучна фрагментація процесу дітонародження (поділ на біологічну матір, соціальну та сурогатну) породжує питання щодо прав батьків-донорів, їхніх стосунків з дитиною. Трапляються випадки, коли дитина хоче знати, хто є її біологічним батьком чи матір'ю, і контактувати з ними. Немає однозначної відповіді на питання, чи має вона на це право. Ще складніші питання постають у разі сурогатного материнства, адже тут мова йде про перетворення дитини на товар та комерціалізацію материнства, що часто викликає опір у суспільства. Трапляються випадки, коли сурогатна мати відчуває себе справжньою матір'ю і відмовляється віддавати дитину. Очевидно, що низка аспектів створення та функціонування таких сімей потребує наукового осмислення (Слюсар, 2017).

Висновки

Було виявлено певну закономірність, взаємозв'язок між тим, як змінюється сім'я в країнах Заходу, та тим, як це відбувається в Україні. Встановлено, що на ці зміни суттєвий вплив має культурне середовище та соціальні процеси. Встановлено, що в Україні, як і в країнах Заходу, прослідковується тенденція збільшення віку вступу у шлюб та відтермінування батьківства, зростання кількості однодітних та бездітних сімей, зростає рівень народжуваності поза офіційним шлюбом. Вступ у шлюб відбувається у більш зрілому віці, як і народження дітей (якщо відбувається взагалі). Партнерські стосунки – як шлюбні, так і позашлюбні – стають менш тривалими та стабільними навіть за наявності дітей. Поширеним стає використання сучасних репродуктивних технологій. Водночас, попри те, що в країнах Заходу узаконені та розповсюджені громадянські партнерства та одностатеві шлюби, в Україні такі типи сімейних стосунків перебувають поза законом. Перспективним, на наш погляд, є аналіз впливу соціокультурного середовища на трансформацію сімейних стосунків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Analytical paper, prepared for the United Nations Expert Group Meeting. *Family policy development: achievements and challenges*. New York, May 14–15, 2015. 41 p.
2. Bilan démographique 2016. URL: <https://www.insee.fr/fr/statistiques/2554860#tableau-Figure7> (date of appeal: 24.12.2018).
3. Civil Partnership Act 2004. URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2004/33/contents> (date of appeal: 07.02.2019).
4. Duncan P. Gay relationships are still criminalized in 72 countries, report finds. *The Guardian* 2017. 27 July. URL: <https://www.theguardian.com/world/2017/jul/27/gay-relationships-still-criminalised-countries-report> (date of appeal: 07.02.2018).
5. Family policies and diversity in Europe: The state-of-the-art regarding fertility, work, care, leave, laws and self-sufficiency / Ed. O. Thévenon, G. Neyer. *Families and Societies Working Paper*. 2014. № 7. 67 p.
6. Mallon G. P. Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender (LGBT) Families and Parenting. *Encyclopedia of Social Work*. 2014. URL: <http://socialwork.oxfordre.com/view/10.1093/acrefore/9780199975839.001.0001/acrefore-9780199975839-e-158> (date of appeal: 07.02.2018).
7. Marriage in Canada. URL: <http://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/marriage-and-divorce/> (date of appeal: 07.02.2019).
8. Statista GmbH. URL: <https://de.statista.com/statistik/info/> (date of appeal: 07.02.2019).
9. World Fertility Report 2013. New York : United Nations, 2014. 81 p.
10. Аксьонова С.Ю. Трансформації народжуваності та людський розвиток: діалектика взаємозв'язку. *Населення України: демографічні складові людського розвитку*. Умань : «Сочінський», 2015. С. 10–32.
11. Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України. *Публікації*. URL: <http://www.idss.org.ua/public.html> (дата звернення: 17.01.2019).
12. Курило І.А., Аксенова С.Ю., Слюсар Л.І. Брачність, рождаємсть и воспроизводство материнского поколения в Беларуси и Украине. *Демографія та соціальна економіка*. 2017. № 2 (30). С. 29–46.
13. Мировая демографическая ситуация, 2014 год : краткий доклад ООН. Нью-Йорк: ООН, 2014. 44 с.
14. Населення. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 17.08.2019).
15. Посвістак О.А. Становлення психології сім'ї як галузі наукових знань у XIX – XX століттях: дис. ... докт. психол. наук : 19.00.01. Київ, 2017. 505 с.
16. Слюсар Л. Специфіка батьківства у сім'ях різних типів. *Демографія та соціальна економіка*. 2017. № 3. С. 24–36.
17. Природний рух населення за 2016 рік : статистичний бюлетень. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 17.01.2018).

REFERENCES:

1. Analytical paper, prepared for the United Nations Expert Group Meeting. *Family policy development: achievements and challenges*. (2015). New York. May 14–15.
2. Bilan démographique 2016. (2018). Retrieved from <https://www.insee.fr/fr/statistiques/2554860#tableau-Figure7>.
3. Civil Partnership Act 2004 (2019). Retrieved from <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2004/33/contents>.
4. Duncan P. (2017). Gay relationships are still criminalised in 72 countries, report finds. *The Guardian*, 27 July. Retrieved from <https://www.theguardian.com/world/2017/jul/27/gay-relationships-still-criminalised-countries-report>.
5. Family policies and diversity in Europe (2014). *Families and Societies Working Paper*, 7.
6. Mallon G. P. Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender Families and Parenting (2014). *Encyclopedia of Social Work*. Retrieved from <http://socialwork.oxfordre.com/view/10.1093/acrefore/9780199975839.001.0001/acrefore-9780199975839-e-158>.
7. Marriage in Canada (2019). Retrieved from <http://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/marriage-and-divorce/>.
8. Statista GmbH (2019). Retrieved from <https://de.statista.com/statistik/info/>.
9. World Fertility Report 2013 (2014). New York : United Nations.
10. Aksonova S. Yu (2015). Transformatsii narodzhuvanosti ta liudskiy rozvytok: dialektyka vzaiemozviazku [Birth transformations and human development: the dialectic of interconnectivity.]. *Naseleattia Ukrainy: demohrafichni skladovi liudskoho rozvytku – The population of Ukraine: demographic components of human development*. (pp. 10–32). Uman : “Sochinskyi”, [in Ukrainian].
11. Instytut demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen imeni M. V. Ptukhy NANU. Publikatsii [Institute of Demography and Social Research of Ptukhy M.V., NASU. Publications]. Retrieved from <http://www.idss.org.ua/public.html> [in Ukrainian].
12. Kurylo Y.A., Aksonova S.Yu. & Sliusar L.Y. (2017). Brachnost, rozhdaemost y vosproyvodstvo materynskoho pokoleniya v Belarusy y Ukrayne [Marriage, fertility and reproduction of the maternal generation in Belarus and Ukraine]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika. – Demography and the social economy*. Vol. 2. (pp. 29–46) [in Russian].
13. Myrovaia demohrafycheskaia sytuatsiia, 2014. Kratkyi doklad. OON [World demographic situation, 2014. Short report. The UN]. Niu-York : OON [in Russian].
14. Naseleattia. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [Population. State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
15. Posvistak O.A. (2017). Stanovlennia psykholohii simyi yak haluzi naukovykh znan u XIX – XX st. [Formation of Family Psychology as a field of scientific knowledge in the nineteenth-twentieth centuries] : dys. dokt. psykhol. nauk : 19.00.01. Kyiv [in Ukrainian].
16. Sliusar L.I. (2017). Spetsyfika batkivstva u simiakh riznykh typiv [Specificity of parenting in families of different types]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*. Demography and the social economy (pp. 24–36), Vol. 3 [in Ukrainian].
17. Statystychnyi biuletyn “Pryrodnyi rukh naseleattia za 2016 rik” [Statistical Bulletin “Natural Population Movement for 2016”]. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 25.07.2019.
The article was received 25 July 2019.*

УДК 316.62:316.485.26
DOI 10.32999/ksu2312-3206/2019-4-29

СПОСОБИ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ОСОБИ, ЯКА ПОСТРАЖДАЛА ВНАСЛІДОК ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ

Титаренко Тетяна Михайлівна,

доктор психологічних наук, професор,

член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України,

головний науковий співробітник лабораторії соціальної психології особистості

*Інститут соціальної та політичної психології
Національної академії педагогічних наук України*

tetiana.tytarenko@ispp.org.ua

orcid.org/0000-0001-8522-0894

Мета роботи – специфікація соціально-психологічного супроводу особистості через визначення способів його організації. Як основний **метод** використано концептуалізацію досвіду розробки технологій відновлення психологічного здоров'я особистості. **Результати**. Особливості супроводу охарактеризовано у координатах тривалості, опосередкованості та систематичності підтримувальних впливів. Визначено ефективну стратегію травма-чутливого супроводу – переінтерпретацію травматичного досвіду у діало-